

Kontrastiivista ääneoppia

KALEVI WIIK *Finnish and English Vowels. A Comparison with Special Reference to the Learning Problems Met by Native Speakers of Finnish Learning English.* Turun Yliopiston julkaisuja sarja B osa 94. Turku 1965. 192 s.

KALEVI WIIK *Finnish and English Laterals. A Comparison with Special Reference to the Learning Problems Met by Native Speaker of Finnish Learning English.* Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 1. Turku 1966. 58 s. (Moniste).

LAURI LINDGREN *L'interférence des systèmes phonémiques français et finnois étudiée au moyen d'un test phonétique.* Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 4. Turku 1968. 25 s. (Moniste).

PEKKA HIRVONEN *On the Problems Met by Finnish Students in Learning the Rising Interrogative Intonation of English.* Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 2. Turku 1967. 64 s. (Moniste).

PEKKA HIRVONEN *Finnish and English Communicative Intonation.* Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja n:o 8. Turku 1970. 111 s. (Moniste).

Kuten kielentutkimuksen kentällä laajemmaltikin on myös fonetiikan alalla alettu vaatia opetuksen ja tutkimuksen suuntaamista entistä selvemmin sellai-

siin kysymyksiin, jotka liittyisivät kiinteämmin tärkeisiin käytännön tavoitteisiin: kieltenopettajien koulutukseen ja kieltenopetukseen liittyvien lingvististen ongelmien selvittelyyn. Hollantilaiset van Essen ja Koopmans ovatkin varsin osuvasti verranneet eräässä artikkelissaan (Nomen 1969) useimpia viime aikojen fonettisia tutkimuksia fonetiikan soveltajan, kieltenopettajan, kannalta rusinapuliin, joista vain sattumoisin voi löytää rusinan, pari.

Äänneopillisten — samoin kuin lauseja muoto-opillistenkin — esitysten joukossa on kuitenkin myös sellaisia, joiden tavoitteena on kielten toisiaan vastaavia (ekvivalentteja) rakenteita ja ilmiöitä vertaamalla osoittaa ne vieraan kielen rakenteet, jotka poikkeavat äidinkielen mallista sillä tavoin, että ne todennäköisesti aiheuttavat vaikeuksia vieraan kielen opiskelussa. Tällaiset *kontrastiiviksi* nimetyt tutkimukset erottaa teoreettisista komparatiivisista (tai konfrontatiivisista)¹ esityksistä juuri se, että niillä on selvä käytännöllinen tavoite: vieraan kielen oppimisvaikeuksien erittely ja niiden syiden selvittäminen. Kontrastiivisten tutkimusten lähtökohtana on se tosiasia, että tietyn kielen oppimisvaikeudet ovat eri kielten puhujille aivan erilaiset. Useimpiin

¹ Tehtävät asiallisesti samaa tarkoittavien termien *komparatiivinen*, *konfrontatiivinen* ja *kontrastiivinen* (kielioppi t. kielentutkimus) kesken näkyvät ainakin saksalaisessa kielitieteellisessä terminologiassa olevan jakautumassa niin, että komparatiiviseksi nimitetään ensi sijassa historiallis-geneettistä vertailevaa kielentutkimusta, konfrontatiiviseksi kielten synkronista teoreettista vertailua ja kontrastiiviseksi kieltenopetusta palvelevaa vertailevaa esitystä (Näin esim. Cherubim, Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik 1971, 2 s. 206—. Katso myös Papers in Contrastive Linguistics, toim. Gerhard Nickel. Cambridge 1971.)

vieraan kielen oppimisvaikeuksiin on nimittäin syytä äidinkielen ja vieraan kielen rakenteellisten erojen aiheuttama sekaannus. Tämän vuoksi äidinkielen ja vieraan kielen äänteellisten ja kielipiillisten erojen analyysi ja erittely muodostaa välttämättömän perustan sekä käytännön luokkaopetuksen suunnittelulle että taroituksenmukaisen opetusmateriaalin ko-koamiselle.

Kontrastiivinen esitys ei pyri olemaan kummankaan kielen tai kielen osa-alueen täydellinen deskriptio. Koska se kiinnittää erityistä huomiota vain niihin ilmiöihin, joiden interferenssi aiheuttaa todennäköisen virhelähteen, se ei aina voi myöskään seurata kummankaan kielen luonnollista systematiikkaa. Se, mitä kontrastiiviseen esitykseen sisällytetään ja mikä siinä voidaan jättää vähemmälle huomiolle, voidaan selvittää paitsi kielten systemaattisen vertailun myös virheanalyysin avulla. Samalla kun virheanalyysi auttaa materiaalin jäsentelyssä, se myös osoittaa teoreettisesti syntyneet väittämät oikeiksi tai vääriksi. Kontrastiivinen esitys on yleensä myös yksisuuntainen: se erittelee ja tarkastelee tavoitekielen rakenteita ja niiden oppimisvaikeuksia äidinkielen perspektiivistä mutta ei yleensä päinvastoin. On myös luultavaa, että kielenopetusta palvelevassa kontrastiivisessa analyysissä ei ole tarkoituksenmukaista verrata äidinkieltä kerrallaan useampaan kuin yhteen vieraaseen kieleen.

Näkyvimpänä nykyaikaisen kielenopetuksen tarpeita palvelevan kontrastiivisen tutkimuksen saavutuksena voi pitää yhdysvaltalaisen sovelletun kielitieteen keskuksen (Center for Applied Linguistics) toimittamaa Contrastive Structure Series -julkaisusarjaa, jonka ensimmäinen teos, William G. Moultonin *The Sounds of English and German* (Chicago) ilmestyi jo vuonna 1962, ja jossa on sen jälkeen valmistunut tärkeimpien Yhdysvalloissa opiskeltavien kielten (ranska, saksa, italia, venäjä, espanja) ja englannin sekä foneettisia että lauseopillisia

vertailuja. Chicagolaisesta äänneopillisten vertailujen sarjasta poikkeavaa tutkimustyyppiä edustaa Pierre Delattren vuonna 1965 julkaisema kokoomateos *Comparing the Phonetic Features of English, German, Spanish and French* (Heidelberg), jossa väitteet vertailtavien kielten foneettisista yhtäläisyyksistä ja eroista perustetaan vankkoihin ja monipuolisiin kokeellisiin havaintoihin. Teoksen tutkimuksissa on käytetty nykyaikaisen instrumentaalifoniikan koko skaalaa: akustisen puheen spektrogrammianalyysia, puhesynteesiä perseptiokokeineen, artikulaation röntgenfilmitutkimusta ja viimein tilastomatemaaattisia vertailuja. Tämäntyyppinen tutkimus on tietenkin kielitieteilijälle antoisampi kuin edelliset, mutta sen anti kielenopettajalle, joka odottaa tutkimukselta käytännön sovelluksia ja valmiita toimintamalleja, on varsin vähäinen.

Laajemmat suomalaiset kontrastiiviset äänneopilliset tutkimukset, jotka kaikki ovat ainakin pääosiltaan valmistuneet Turun Yliopiston fonetiikan laitoksessa, edustavat kukin rakenteeltaan edellä käsiteltyjen esitystyyppien välimuotoa. Ne sisältävät runsaasti puheen akustisia analyysituloksia, mutta toisaalta niissä on myös paljon sellaisia tuloksia, havaintoja ja neuvoja, jotka ovat jo sellaisinaan kielenopettajan hyödynnettävissä. Joku saattaa silti olla sitä mieltä, että kielimiesten olisi keskityttävä instrumentaalisten, teoreettisten ja ainakin osittain enemmän tutkijoille kuin käytännön kielenopettajille suunnattujen tutkimusten sijasta vielä kiinteämmin opetustyöhön liittyvien esitysten laadintaan. Valinta ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Käytännön ohjeiden antamiseksi on ensin oltava uskomusten ja olettamusten sijasta todellista ja kokeellisesti todistettua tietoa äidinkielen ja vieraan kielen rakenteiden yhtäläisyyksistä, eroista ja niiden aiheuttamasta oppimisvaikeuksista. On myös huomattava, että suomalaiset kontrastiiviset äänneopilliset tutkimukset ovat olleet ja tulevat vielä monella äänneopin erityisalalla olemaan samalla suomen kielen foneetti-

sia perustutkimuksia. Kontrastiivisen esityksen laatiminen sellaisista kielistä, joista on olemassa riittävästi kokeellisia perustietoja, on tietenkin helpompaa eikä välttämättä edellytä instrumentaalisia tutkimuksia.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista ryhtyä kunkin tutkimuksen tulosten yksityiskohtaiseen erittelyyn. Rajoitun seuraavassa vain muutamien hajanaisten ja tutkimusten kokonaisuuden ja tavoitteiden kannalta kenties epäolennaistenkin seikkojen tarkasteluun.

Ensimmäinen, laajin ja arvattavasti myös tunnetuin suomen kielen äänteellistä puolta johonkin vieraseen kieleen vertaileva tutkimus on Kalevi Wiikin vuonna 1965 julkaistu teos *Finnish and English Vowels*.³ Teoksen kokeellinen osa sisältää paitsi yksityiskohtaisen suomen ja englannin kielen vokaalifoneemien foneettisten varianttien akustisen analyysin myös käyttökelpoiseksi osoittautuneen tunnistuskokeen, jossa ryhmä englantia täysin taitamattomia koululaisia on saanut kirjaintaa kuulemiaan englanninkielisiä sanoja äidinkielenä ortografian keinoin. Näin on voitu selvittää, millä äidinkielenä äänteillä suomalaisen substituoi kuulemiaan englannin vokoideja. Tutkimuksen pedagogista arvoa on omiaan korostamaan se, että tutkija ei ainoastaa tyydy vokaalijärjestelmien foneettis-fonologiseen vertailuun, vaan osoittaa myös suomalaisten tekemät tyypilliset ääntämisvirheet ja antaa rohkeasti ohjeita kunkin vaikeuden voittamiseksi.

Vaikka Wiikin vokaalitutkimus onkin tarkoitettu ensi sijassa selvittämään suomalaisen englannin kielen opiskelussa kohtaamia ääntämis- ja tunnistusvaikeuksia, se sisältää erittäin runsaasti suomen kielen tutkijalle tarpeellista foneettista perustietoa. Erityisen arvokkaita ovat suomen kielen painollisten ja painottomien monofongien ja diftongien spektro-

grammianalyysien tulokset, mutta suomen kielen tutkijan huomion ansaitsevat myös teoksessa esitetyt suomen vokaalien foneemisaatiotratkaisut, suomen kvantiteettien käsittely, huomiot liittymistä, suomen vokaalien nasalisaatiosta jne. Kaiken kaikkiaan *Finnish and English Vowels* sisältää siinä määrin kokeellista perustietoa suomen kielen foneettisesta rakenteesta, että se kuuluu tällä hetkellä ei vain englannin kielen opettajan vaan myös suomen äänneopin tutkijan keskeisimpään käsikirjastoon.

Kalevi Wiikin vertailevan vokaalitutkimuksen välitöntä jatkoa on saman kirjoittajan vuonna 1966 Turun Yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuna n:o 1 ilmestynyt *Finnish and English Laterals*, jossa on samoja menetelmiä käyttäen vertailtu suomen ja englannin lateraalikonsonanttien akustisia rakenteita ja tarkasteltu englannin /l/-foneemiin liittyviä oppimisvaikeuksia. Suomen kielen osalta tutkimus mm. osoittaa, että usein hieman harhaanjohtavasti »puolitummaksi» kuvaillun suomen /l/:n foneettinen vaihtelualue on varsin laaja *i*-mäisen heleästä hyvin tummaan, vaikka se ei olekaan aivan yhteneväinen englannin /l/:n heleän ja tumman variantin hajonta-alueiden kanssa. Olennaiset erot eivät olekaan itse /l/:n foneettisessa laadussa vaan varianttien erilaisessa distributiossa.

Finnish and English Vowels -teoksen esipuheessa luvataan tutkimukselle kaksi jatko-osaa: toinen osa, joka käsittelee suomen ja englannin konsonanteja, ja kolmas, joka vertailisi suomen ja englannin suprasegmentaaleja, kuten painoa, intonaatiota ja janktuureja. Olisikin mitä toivottavinta, että myös tutkimuksen jatko-osat saataisiin mahdollisimman pian tutkijoiden ja opettajien käyttöön.

Myös Lauri Lindgrenin ranskan ja suomen vokaaleja vertailevan tutkimuksen *L'interférence des systèmes phonémiques*

³ Ks. Wiikin tutkimustulosten ja -menetelmien yksityiskohtaisempaa esittelyä: Eek, Eksperimentaalifonetika vöörkeeleöpetuse teenistuses. Keel ja Kirjandus 7/1966 sekä Leh-tonen, Fonologia ja kielienopetus. KTL:n julkaisuja n:o 86, Jyväskylä, s. 17—, 36—.

français et finnois (Turun Yliopiston foneetiikan laitoksen julkaisuja n:o 4, 1968) ongelman asettelu on käytännöllinen: tehtäväksi on asetettu selvittää mitä foneettisia ja fonologisia vaikeuksia, joita suomenkielinen ranskan kielen opiskelija kohtaa. Lindgren on käyttänyt ranskan äänneiden tunnistusvaikeuksien selvittelyyn minimaalisia kolmisarjoja, esim. *sol* — *seul* — *sel*, joista joukko ranskan kielen opiskelijoita on saanut valita kuulemaansa äännöstä mielestään vastaavan vaihtoehdon. Toisin kuin Wiikin käyttämä testi, joka paljasti vierasta kieltä taitamattoman tekemät substituutiot, tällainen koe on mitannut paitsi ranskan kielen äänneiden tunnistusvaikeuksia myös vastaajien saaman kielenopetuksen tasoa. Tutkimuksen akustisessa osassa Lindgren on spektrogrammimittauksin analysoinut ranskan-kielisten informanttensa vokaalien formanttirakennetta ja verrannut tuloksiaan Wiikin suomen kielestä esittämiin mitaustuloksiin. Tutkimuksen konsonantteja käsittelevä osa on melko suppea eikä siihen sisälly akustisia mittauksia.

Toistaiseksi ainoa laajempi tutkimus, jossa on vertailtu suomen ja jonkin vieraan kielen prosodisia ominaisuuksia vieraan kielen oppimisvaikeuksien kannalta on Pekka Hirvosen kahtena Turun Yliopiston foneetiikan laitoksen julkaisujen niteenä ilmestynyt tutkimus suomen ja englannin intonaatiosta (n:o 2 *On the Problems Met by Finnish Students in Learning the Rising Intonation of English*, 1967 ja n:o 3 *Finnish and English Communicative Intonation*, 1970). Edellisessä tutkimuksessa on analysoitu akustisesti ainoastaan englannin kysymyslauseiden sävelkulkumalleja sekä testattu suomalaisten opiskelijain kykyä tunnistaa ja toisaalta tuottaa näitä. Koska englannin nousevat intonaatiomallit tuottavat vielä yliopiston englannin kielen opiskelijoillekin huomattavia sekä tunnistus- että tuottamisvaikeuksia, Hirvonen päätyy suosittamaan intonaation opettamista jo koulussa mahdollisimman varhaisella as-
teella. Tässä Hirvonen on varmaankin

oikeassa. Intonaation, rytmityksen ja muiden ns. idiomaattisten piirteiden merkitys puhekommunikaatiossa on ehkä jäänyt vähemmälle huomiolle tähdennettäessä yksityisten äännesegmenttien oikean tunnistuksen ja tuottamisen merkitystä. Todellisessa puhetilanteessa ei puhujan tiettyssä äännesegmentissä tekemä »fonemaattinen virhe» suinkaan aina yksin johda sanoman »vääriin kuulemiseen». Sen sijaan useampien, yksinään hyvinkin vähäisten, tavoitekielen foneettisesta normista tehtyjen poikkeamien kumulatiivinen vaikutus saattaa olla sanoman ymmärrettävyydelle hyvinkin kohtalokasta. Tällä en tarkoita sitä, että ns. ääntämisvirheiden erittely fonemaattisiin eli sellaisiin, jotka voivat aiheuttaa ilmauksen väärin ymmärtämisen, ja foneettisiin, jotka eivät yksin aiheuta sanoman (sanan) väärin ymmärtämistä, olisi kielenopetuksessa tarkoituksetonta, vaan sitä, että myös sellaisilla kielen foneettisilla ominaisuuksilla, joita erikseen tarkasteltuina ei voi pitää fonologisesti distinktiivisinä, voi olla merkitystä puheen ymmärrettävyyden kannalta.

Jälkimmäisessä tutkimuksessaan Hirvonen pyrkii jäljitellyn vapaan keskustelun analyysitulosten varassa erittelemään englannin ja suomen »kommunikatiivisia» intonaatiomalleja. Kommunikatiivisen funktionsa mukaan Hirvonen jakaa ekspressiivisesti neutraalien ilmausten intonaatiomallit sellaisiin, joissa intonaatiolla on varsinainen kommunikatiivinen tehtävä (»communication proper»), ilmauksen täydellisuuden tai epätäydellisuuden osoittaminen, sekä sellaisiin, joissa edellisiin liittyy jokin vetoisuus kuulijalle: yleiskysymys, erityiskysymys tai käsky. Vaikka tutkija määritteleeekin intonaation funktionaalisesti niiden konventionaalisten foneettisten piirteiden yhdeksi (complex), jotka erottavat ja rajaavat syntaktisia yksiköitä ja ilmaisevat puhujan suhtautumistapoja (attitudes), hän tarkastelee intonaatiota nimenomaan äänen perussävelen vaihtelun aikaansaamina sävelkulkumalleina. Hirvosen ha-

vaintojen mukaan suomen vetoisuus (= kysymys- ja käsky-) lauseiden sävelkulku poikkeaa toteamuslauseen normaalin henkäysjakson (normal breath group) mukaisesta sävelkulusta siten, että niihin liittyy vetoisuus-kontuuri, ilmauksen alun sävelkorkeuden kohoaminen.

Kuten edellisestä on saattanut havaita, on kontrastiivisten tutkimusten painopiste toistaiseksi sekä meillä että muualla hyvin selvästi englannin kielessä. Tästä ei sinänsä ole haittaa, päinvastoin, mutta on myös harkittava, onko suomalaisen tutkimuksen aiheellista keskittää voimansa englannin ja suomen vertailuun (millä alalla on toki vielä tutkimukselle sijaa) ja jättää samalla esim. Skandinavian kielet, Euroopan roomaaniset valtakielet ja ennen kaikkea venäjä täysin lapsipuolen asemaan. Kontrastiivisen tutkimuksen nykytilasta ei tietenkään pidä syyttää alallaan kiitettäviin tuloksiin ylittäneitä englannin äänneopin tutkijoitamme, sen sijaan ehkä koululaitostamme, joka on asettanut ja asettamassa englannin kielen ehkä aiheetta suosikkiasemaan. Lääkkeet kontrastiivisen äänneopin ja yleensä soveltavan kielitieteellisen tutkimuksemme puutostautiin ovat nähdäkseni yliopistojemme kielitieteellisten laitosten hallussa. Suuntaamalla kunkin kielen opinnäyte-teemoja kielihistoriallisista ja kirjallisuustieteellisistä aiheista kontrastiivisen kieliopin ongelmiin voidaan akateemisilla tutkimuksillakin saavuttaa käytännön kielenopetukselle välitöntä hyötyä samalla kun tutkimusproblematiikka tarjoaa tutkijalle riittävästi maaperää myös tieteellisen pätevyuden osoittamiseen.

Jaakko Lehtonen